

РОЗДІЛ 11. ТУРИЗМ

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

THE COMPETITIVENESS OF UKRAINE IN THE WORLD MARKET OF TOURIST SERVICES IN THE CURRENT CONDITIONS

У статті розглядається український туристичний ринок та наявний потенціал для зростання, аналізуються глобальні ринкові тенденції та фактори, що на них впливають. Метою дослідження є аналіз поточного стану українського туристичного ринку, визначення, аналіз та оцінка факторів, потенційних обмежень та викликів українського туристичного ринку. На основі статистичних даних проведено аналіз сучасного стану туристичної діяльності. Методами структурування визначено динаміку туристичної діяльності. Розроблено пропозиції щодо подальшого розвитку туристичної галузі в повоєнний час та для післявоєнного відновлення туризму. Встановлено, що повоєнний та післявоєнний розвиток туристичної сфери України потребує подальшого дослідження для підвищення його конкурентоспроможності на світовому ринку туристичних послуг.

Ключові слова: конкурентоспроможність, світовий ринок, туризм, прибуття, попит, розвиток, відновлення.

УДК 911.3.338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.87-33>

Заваріка Г.М.

д.геогр.н., професор,
професор кафедри міжнародної
економіки і туризму,
Східноукраїнський національний
університет
імені Володимира Даля

Швецова О.В.

здобувач спеціальності
«Туризм і рекреація»,
Східноукраїнський національний
університет
імені Володимира Даля

Zavarika Halyna

Volodymyr Dahl East Ukrainian
National University

Shvetsova Olha

Volodymyr Dahl East Ukrainian
National University

The article examines the Ukrainian tourism market and the potential for growth, analyzes global market trends and factors affecting them. The purpose of the study is to analyze the current state of the Ukrainian tourism market, to identify, analyze and evaluate the factors, potential limitations and challenges of the Ukrainian tourism market. Based on statistical data, an analysis of the current state of tourist activity was carried out. The dynamics of tourist activity are determined by structuring methods. Proposals have been developed for the further development of the tourism industry in the post-war period and for the post-war recovery of tourism. It is established that the post-war and post-war development of the tourism sector of Ukraine requires further research to increase its competitiveness in the global tourism market. It has been established that memorial tourism in Ukraine will be actively developing in the near future. The State Agency for Tourism Development has already presented the Concept of memorialization of memorial sites in the Kyiv region. The ultimate goal of the Concept is to memorialize locations that will become new outposts of national memory, which will be visited by many tourists after the Ukrainian victory. New Concepts of memorialization as a commemoration of the victims of the war tragedy need to be developed for all affected regions of Ukraine, which will be the subject of further research. In order to implement the decisions of the World Tourism Organization (UNWTO) to provide specialized technical assistance to support Ukraine in its post-war reconstruction efforts, including restoration of tourism infrastructure, destination marketing, and capacity building of local tourism stakeholders, it is advisable for the Ukrainian side to work more actively in these areas. In the post-war recovery of the tourism business in Ukraine, it is necessary to rely on the support of national and international organizations, develop and create recovery strategies in the affected regions, include tourism development in strategic post-war recovery programs, involve international experts in the modernization of the country, study the experience of many countries where military operations took place, and develop tourism programs to places of military glory.

Key words: competitiveness, world market, tourism, arrivals, demand, development, recovery.

Постановка проблеми. Туризм відіграє значну роль у світовій економіці та туристична галузь відносно легко створюється у порівнянні з іншими галузями, такими як наприклад промисловість чи сільське господарство.

Як свідчить наукова література «туризм забезпечує близько 3,8% світового ВВП і близько 11% з урахуванням непрямого впливу. Частка туризму у ВВП більшої частини країн коливається від 1% у високорозвинених і диверсифікованих економіках та до 10% у країнах з відносно великим туристським сектором (Німеччина – 0,9%, США – 1, Великобританія – 1,9, Іспанія – 4,2, Австрія – 8,5%)» [3].

Україна до війни і до пандемії мала потужний сектор подорожей і туризму. За словами президентки та CEO World Travel and Tourism Council (WTTC) Джулії Сімпсон туризм «приносив

561 млрд грн в українську економіку, фактично це близько 6,5% ВВП. В Україні до COVID і до війни 1,15 мільйона людей були зайняті у сфері подорожей і туризму» [10]. До списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні включено 8 об'єктів.

Наукові дослідження свідчать, що Україна має можливість стати туристично орієнтованою країною. Є значний попит на туристичні послуги як серед українських громадян, так і іноземних туристів, які демонструють готовність витратити кошти на розвиток такої сфери. На жаль, індустрія туризму значно потерпає від наслідків пандемії COVID-19 та триваючого військового конфлікту, що призвело до спаду галузі без певних ознак швидкого відновлення.

Тому дослідження конкурентоспроможності України на світовому ринку туристичних послуг

в сучасних умовах є дуже актуальним в розрізі розуміння можливих шляхів подолання негативних наслідків зовнішньої агресії; післявоєнного розвитку туристичної галузі України та входження країни в ТОП-10 світових лідерів міжнародного туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням існуючого світового та регіонального туристичного ринку займалися такі автори: А. Вітренко, Ф. Котлер, І. Писаревський, С.І. Плакида, Т.Н. Софіна та інші. Дана проблематика активно досліджується вітчизняними дослідниками. Так, Бойко З.В., Горожанкіна Н.А., Грушка В.В. вважають, що «конкурентоспроможність туризму залежить не тільки від якісного функціонування сегментів туристичної індустрії, а й від рівня економічного розвитку країни в цілому, що враховує рівень сервісного обслуговування, розвиненість транспортної та готельної інфраструктури, цінову політику, якість освіти та підготовки кадрів, тощо» [1]. Також ці ж науковці наголошують, що «туристичний сектор можна охарактеризувати як конкурентоспроможний, тільки якщо туристичний напрямок привабливий, а висококласні продукти (послуги) конкурують за якістю з висококласними продуктами (послугами) інших туристичних напрямків, націлених на ті ж сегменти ринку» [2].

В той же час Роїк О. розглядаючи економічні аспекти розвитку туристичної сфери у сучасних умовах доводить, що оцінка економічного базового ефекту туристичної діяльності повинна бути визначена на визначені показники, які характеризують результативність господарської діяльності суб'єктів [3].

Щоб забезпечити продуктивне та тривале відновлення, туристичний сектор має врахувати уроки, засвоєні з поточних криз, і забезпечити кращу готовність до майбутніх зустрічних вітрів, багато з яких можуть мати історичний і довгостроковий характер та вплив. Хоча дослідженню функціонування туристичного ринку присвячені наукові роботи багатьох авторів, але повоєнний та післявоєнний розвиток туристичної сфери України для підвищення його конкурентоспроможності на світовому ринку туристичних послуг потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження поточного стану українського туристичного ринку, визначення, аналіз та оцінка факторів, потенційних обмежень та викликів українського туристичного ринку.

Туризм досить популярний серед середнього та вищого класу, і багато країн вважають туризм основним джерелом доходу, що створює більше робочих місць і стимулює світову економіку. Проте в останні роки міжнародний туризм зіткнувся з багатьма викликами, включаючи пандемію COVID-19. Російське повномасштабне вторгнення

руйнівню вплинуло на позиції України на світових ринках товарів і послуг, особливо в сфері туризму. Таким чином, важливо дослідити потенційні можливості для зростання та розвитку туристичної діяльності під час війни та для післявоєнного відновлення туризму.

Методологічною основою дослідження є методи теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу, дедуктивний метод, метод системного аналізу, кваліфікаційно-аналітичний метод, аналіз показників якісної оцінки структури та ефективності світової туристичної галузі та інші, які використовувались у процесі аналізу інформації даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Згідно Аналітичного звіту з науково-дослідної роботи «Аналітичне дослідження втрат туристичної індустрії від війни в Україні» «в останнє десятиріччя в Україні суттєво покращилося бізнес-середовище, що дало їй можливості піднятися з 124 на 103 місце серед 140 країн за Індексом конкурентоспроможності подорожей і туризму (ТТСІ), що розроблено в рамках Всесвітнього економічного форуму 2019 року. Рейтинг туристичного сектору України покращився в таких сферах, як безпека (з 127 по 107 місце), міжнародна відкритість (з 78 по 55 місце) та розвиток загальної інфраструктури (з 79 по 73 місце)» [4]. Щодо індексу ТТДІ – у зв'язку з тим, що дані для ТТДІ 2021 були зібрані до війни в Україні, Україну було виключено з рейтингу 2021, оскільки дані щодо української економіки більше не відображають поточні чи довгострокові тенденції та умови.

Світовий ринок подорожей і туризму – це сфера задоволення потреб населення в послугах, пов'язаних із відпочинком і змістовним проведенням дозвілля та подорожі, та охоплює різноманітний спектр послуг з розміщення, що задовольняють потреби та вподобання мандрівників. Цей динамічний ринок включає пакетний відпочинок, проживання в готелях, приватну оренду для відпустки, кемпінг і круїзи. Згідно оцінок світових експертів [13] найбільш перспективним виглядає розвиток ринку оренди житла для відпустки, а також готельного ринку. Також потрібно звернути увагу на швидкий розвиток електронних платформ для онлайн-бронювання турів та оренди житла.

Згідно інформації, опублікованій на сайті Всесвітньої туристичної організації, у другій половині 2023 року кількість міжнародних туристів досягла 91% від рівня до пандемії COVID-19, тоді як надходження від міжнародного туризму досягли 93% від того, що було зароблено за попередній рік до глобального спалаху COVID-19. Однак постійна висока інфляція та невизначеність, пов'язана з вторгненням росії в Україну та іншими конфліктами, становлять значні загрози для подальшого відновлення галузі.

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України вплинуло на національний сектор подорожей та туризму в глобальних масштабах. На рис. 1 можна побачити різке падіння сальдо послуг за статтею «Подорожі» у 2022 році та втрати, які зазнали туристичні компанії щодо кількості співробітників та обсягів реалізації туристичних послуг, що потягло за собою різке падіння рентабельності турбізнесу у 2022 році [11].

На рис. 2 продемонстровано різке падіння темпу зростання кількості в'їзних іноземних громадян в 2020–2022 роках та, навпаки, ріст темпу зростання кількості громадян України, які виїхали за кордон у 2020–2022 роках (також у зв'язку з військовими діями в Україні).

З початком повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року український сектор туризму поніс значні матеріальні збитки (станом на кінець 2023 року вони складають понад 193 млрд доларів США) [4]. Наразі казати про конкурентоспроможність українського туризму немає можливості.

Наразі в Україні діє воєнний стан, авіасполучення призупинено, в'їзд і виїзд іноземних громадян наземним транспортом дозволено. Сучасний туризм в Україні є дуже лімітованим та залежним від стабільності та безпеки в країні. В зв'язку з військовими діями, які продовжуються в ряді регіонів, він має певні особливості, пов'язані з безпекою туристів. Не дивлячись на безпекову ситуацію в країні, туризм продовжує функціонувати.

Державне агентство розвитку туризму повідомило, що «у 2023 році податкові надходження від туристичної галузі України вийшли на довоєнний рівень. Це свідчить про те, що туристична галузь України адаптувалась під непрості реалії воєнного стану, активізуючи ріст внутрішнього туризму та розвиток туристичних локацій у центральних та західних регіонах» [12].

За цей час внутрішній туризм в Україні став тією основою, завдяки якій тримається туристична галузь країни в цілому. Державне агентство розвитку туризму в партнерстві з проектом UNICEF U-Report Ukraine провели онлайн-опитування щодо подорожей Україною під час війни. Згідно з дослідженням, було опитано понад 5 тисяч респондентів у віці від 14 до 34 років та з'ясувалося, що з часу повномасштабного вторгнення, понад 45% опитаних українців подорожували країною з туристичною метою. За останній час 26% респондентів подорожували регіонами країни 1–2 рази, 12% – 3–5 разів. Понад 5 разів мандрували країною 7% опитуваних [9].

Як свідчить післявоєнний досвід країн, які зазнали військової агресії, швидке відновлення туризму зумовлено шаленим інтересом до місць, які стали символічними та унікальними форпостами пам'яті та героїзму (наприклад, Чорнобівка, острів Зміїний) або місцями меморіального туризму, щоб «побувати та побачити на власні очі» Бучу, Гостомель, Ірпінь, м. Бородянка, тощо. Звичайно, що меморіальний туризм в Україні буде активно розвиватись найближчим часом. Потрібно зазначити, що меморіальний туризм потребує особливої уваги до пам'яті жертв трагедії цієї війни. Нещодавно Державне агентство розвитку туризму представило Концепцію меморіалізації пам'ятних місць у Київській області. Кінцева мета Концепції – мепінг локацій, які стануть новими форпостами національної пам'яті, до яких після української перемоги приїжджатиме багато туристів [6].

В Україні є значний потенціал для генерування незвичайних ідей. Наприклад, можна згадати трансформацію Чорнобильської зони відчуження у популярний туристичний продукт, створюючи екстремальні та нестандартні маршрути. Сьогоднішня туристична Україна – це не лише про

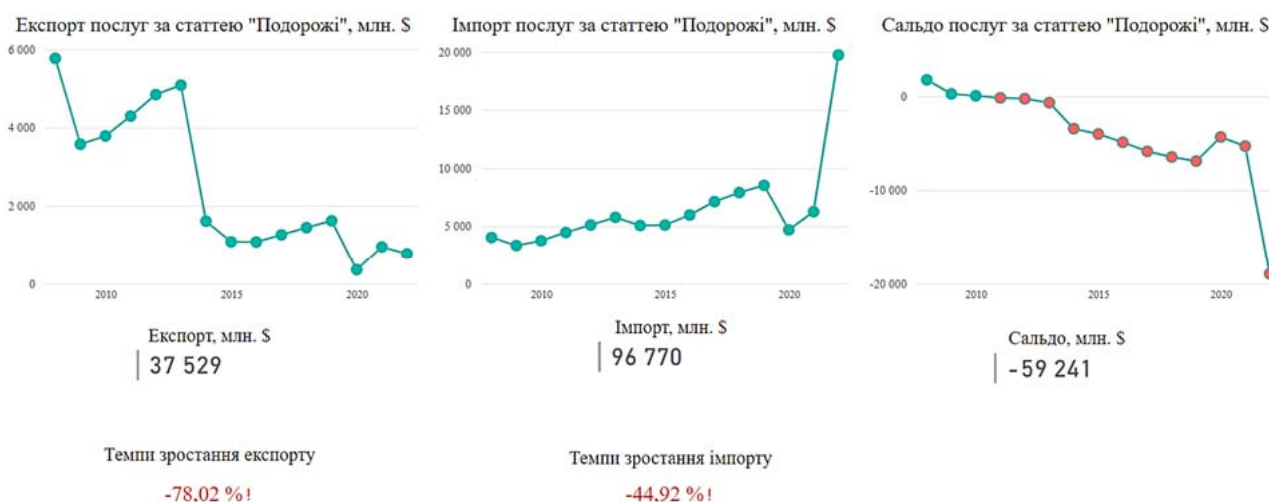


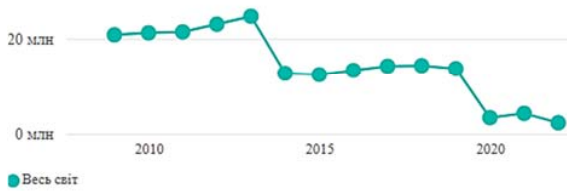
Рис. 1. Динаміка експорту та імпорту послуг за статтею «Подорожі» 2008–2022 роки, млн \$

Джерело: Національна туристична організація України (NTOU) [11]

В'їзд іноземних громадян



Чисельність іноземних громадян, які в'їхали в Україну, осіб

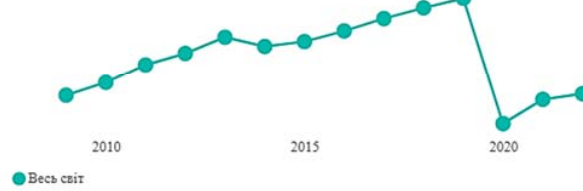


Весь світ	Темпи зростання кількості громадян
2307156	-45,99%!

Виїзд громадян України за кордон



Чисельність громадян України, які виїхали в інші країни, осіб



Весь світ	Темпи зростання кількості громадян
15538488	5,52%✓

Рис. 2. Туристичні потоки за 2008–2022 роки

Джерело: Національна туристична організація України (NTOU) [11]

мандрівки, це є спосіб демонстрації культурних надбань, презентація історії нашої держави та незламності українських людей.

У Львівській області та на Тернопільщині розвивається гастротуризм, а у самому Львові використовують світовий тренд в туризмі – емоційні враження. Другий тренд, який набуває популярності в країні, екологічний (зелений) туризм: у Карпатах мають попит такі туристичні напрямки як кемпінг та глемпінг; популярним стає бізнес з відкриття равликових ферм, розведення кіз та овець. Також розвивається тематичний туризм, наприклад, в селі Опішні проходить «сливовий фестиваль» [7]. До новітніх видів туризму, які стали пріоритетними у 2022 році, належить філантуризм та індустріальний туризм. Україна приваблює медичних туристів завдяки вигідним цінам, досвідченим лікарям та високоякісним послугам. Вартість лікування в Україні може бути на 40–70% нижчою, ніж у країнах походження.

За свідченням Державного агентства розвитку туризму України відновлення туристичної галузі планується щойно це стане можливим за рахунок допомоги міжнародних туристичних партнерів, які допоможуть залучати іноземних інвесторів, відкривати новий бізнес, створювати нові робочі місця та надалі розвивати туризм в країні [5].

У грудні 2022 року Всесвітня туристична організація (UNWTO) проголосила, що надаватиме спеціалізовану технічну допомогу для підтримки

України в її зусиллях з післявоєнного відновлення, включаючи відновлення туристичної інфраструктури, маркетинг дестинацій та розбудову потенціалу місцевих зацікавлених сторін у сфері туризму (табл. 1).

Висновки з проведеного дослідження. Щоб забезпечити продуктивне та тривале відновлення, туристичний сектор має врахувати уроки, засвоєні з поточних криз, і забезпечити кращу готовність до майбутніх зустрічних вітрів, багато з яких можуть мати історичний і довгостроковий характер та вплив.

Україна займає особливу позицію на туристичному ринку завдяки своїм перспективним можливостям для відновлення та подальшого розвитку.

Не дивлячись на складну ситуацію в державі, туризм продовжує функціонувати, хоча казати про конкурентоспроможність українського туризму немає можливості. Встановлено, що у 2022–2024 роках в Україні популярними для відвідувачів стали такі види та напрями туристичного продукту, як гастротуризм, екологічний (зелений) туризм, медичний туризм, індустріальний туризм та філантуризм. Значно зменшився пріоритет у культурно-пізнавальному напрямку. Доцільно продовжувати розвиток таких перспективних напрямків, як мілітарі-туризм та меморіальний туризм.

У повоєнному відновленні туристичного бізнесу в Україні варто опиратись на підтримку національних та міжнародних організацій, потрібно розробляти та створювати стратегії відновлення

Напрямки підтримка післявоєнного відновлення туризму від UNWTO

Напрямок	Заходи
Відновлення туристичної інфраструктури	Заохочування інвестицій у відновлення туристичної інфраструктури в постраждалих від війни регіонах України, включаючи їх відновлення
	Розвиток готелів, атракціонів, транспортних мереж та об'єктів культурної спадщини
	Сприяння державно-приватному партнерству для мобілізації ресурсів та досвіду для реконструкції та покращення туристичної інфраструктури в постраждалих районах
Маркетинг і просування дестинацій	Підтримка України у відновленні її іміджу як безпечного та привабливого туристичного напрямку за допомогою цільових маркетингових та рекламних кампаній, зосереджених на її різноманітній культурній спадщині, природних ландшафтах та унікальному туристичному досвіді
	Висвітлювання історії стійкості, відбудови громад та післявоєнного відновлення в туристичному секторі України, демонструючи, як туризм може сприяти зціленню та відновленню постраждалих від війни регіонів
Розбудова потенціалу і навчання	Можливі навчальні програми та ініціативи з розбудови потенціалу для професіоналів у сфері туризму в постраждалих від війни регіонах, зосереджених на таких сферах, як управління гостинністю, екскурсіводство, практики сталого туризму та кризовий менеджмент, у співпраці з Німеччиною та іншими сусідніми країнами України
	Використовування ресурсів та досвіду ЮНВТО. Академія надаватиме індивідуальні навчальні програми та освітні ресурси для зацікавлених сторін у сфері туризму в Україні, підтримуючи їхні зусилля у післявоєнному відновленні
Міжнародне співробітництво та солідарність	Сприяння міжнародному співробітництву та солідарності шляхом об'єднання України з іншими країнами та організаціями, які пережили післявоєнне відновлення та успішно відновили свої туристичні сектори
	Організація платформ для обміну знаннями, конференцій та воркшопів, де міжнародні експерти та стейкхолдери можуть поділитися своїм досвідом, найкращими практиками та уроками, отриманими під час післявоєнного відновлення туристичного сектору

Джерело: складено на основі [16]

у постраждалих регіонах, включати розвиток туризму в стратегічні програми післявоєнного відновлення, залучати до модернізації країни міжнародних експертів, вивчати досвід багатьох країн, в яких відбувалися військові дії, розробити туристичні програми місцями військової слави Збройних сил України.

Дуже вагомим кроком буде проведення масштабної маркетингової кампанії для зовнішніх ринків, просування нестандартних форматів туризму, відкриття туристичних національних офісів в розвинених країнах світу для промоції України як країни із розвинутою туристичною інфраструктурою та якісним сервісом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойко З.В., Горожанкіна Н.А., Грушка В.В. Конкурентоспроможність туристичної сфери як показник туристичного потенціалу регіону (на прикладі країн Скандинавії). *Причорноморські економічні студії*. 2023. Випуск 79. С. 224–231. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.79-34>
2. Бойко З.В., Горожанкіна Н.А., Грушка В.В. Тенденції розвитку туризму в Україні в умовах воєнного часу. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-7>
3. Роїк О. Економічні аспекти розвитку туристичної сфери у сучасних умовах. Державне управ-

ління та адміністрування, сфера обслуговування, економіка та міжнародні відносини як рушійні сили економічного зростання держав ХХІ століття. Червень 2021. С. 33–46. DOI: <https://doi.org/10.36074/paaaseirdfegcc.ed-2.03>

4. Аналітичний звіт з науково-дослідної роботи «Аналітичне дослідження втрат туристичної індустрії від війни в Україні». Київ. 2023. URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-library-war-%D0%86mpact-analysis.pdf> (дата звернення: 10.06.2024)

5. Голова ДАРТ Олеськів: Після війни туризм зміниться в будь-якому випадку. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/826803.html> (дата звернення: 10.06.2024)

6. ДАРТ представило Концепцію меморіалізації пам'ятних місць. Київщина стане пілотним регіоном. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dart-predstavilo-konceptiyu-memorializaciyi-pamyatnih-misc-kiyivshchina-stane-pilotnim-regionom> (дата звернення: 10.06.2024)

7. На заході України – гастротуризм, в центрі – гончарство та нові ідеї. URL: <https://wz.lviv.ua/news/512881-na-zakhodi-ukraini-hastroturizm-v-tsentri-honcharstvo-ta-novi-idei> (дата звернення: 26.06.2024)

8. Національна туристична організація України (NTOU). URL: <https://nto.ua/> (дата звернення: 10.06.2024)

9. Скільки українців подорожує країною під час війни? URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/skilki-ukrayinciv-podorozhuie-krayinoyu-pid-chas-viyni> (дата звернення: 10.06.2024)

10. Туризм – один із найпотужніших видів зброї в арсеналі миру – президент і CEO WTTC Джулія Сімпсон. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/988894.html> (дата звернення: 12.06.2024)

11. Туристичний барометр України 2021-2022. URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-statistics-barometer-2021-2022.pdf> (дата звернення: 12.06.2024)

12. У 2023 році податкові надходження від туристичної галузі України вийшли на довоєнний рівень. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2023-roci-podatkov-i-nadhodzhennya-vid-turistichnoyi-galuzi-ukrayini-viyshli-na-dovoiennyi-riven> (дата звернення: 12.06.2024)

13. Statista – The Statistics Portal. URL: <https://www.statista.com/> (дата звернення: 27.06.2024)

14. Travel & Tourism Competitiveness Report 2019: Travel and Tourism at Tipping Point. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf (дата звернення: 12.06.2024)

15. Travel & Tourism Development Index 2021 «Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future» (Insight Report May 2022). URL: <https://www.weforum.org/publications/travel-and-tourism-development-index-2021/> (дата звернення: 12.06.2024)

16. Tourism Data and Matching Priorities – Ukraine. URL: <https://www.unwto.org/europe/ukraine> (дата звернення: 12.06.2024)

REFERENCES:

1. Boyko Z.V., Horozhankina N.A., Hrushka V.V. (2023) Konkurentospromozhnist turystychnoi sfery yak pokaznyk turystychnoho potentsialu rehionu (na prykladi krain Skandinavii). [Competitiveness of the tourism sector as an indicator of the tourism potential of the region (on the example of Scandinavian countries)]. *Black Sea Economic Studies*, Issue 79. P. 224–231. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.79-34> (in Ukrainian)

2. Boyko Z.V., Horozhankina N.A., Hrushka V.V. (2024) Tendentsii rozvytku turizmu v Ukraini v umovakh voiennoho chasu. [Trends in the development of tourism in Ukraine in wartime conditions]. *Economy and Society*. Issue 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-7> (in Ukrainian)

3. Roik O. (2021) Ekonomichni aspekty rozvytku turystychnoi sfery u suchasnykh umovakh [Economic aspects of the development of the tourism sphere in modern conditions]. Public management and administration, service sphere, economy and international relations as driving forces of economic growth of the XXI century states. June. P. 33–46. DOI: <https://doi.org/10.36074/paaaseirdfegcc.ed-2.03> (in Ukrainian)

4. Analitychnyi zvit z naukovo-doslidnoi roboty (2023) [Analytical report on the research work] "Analytical study of losses of the tourism industry from the war in Ukraine." Kyiv. Available at: <https://nto.ua/assets/files/ntou-library-war-%D0%86mpact-analysis.pdf> (accessed 10.06.2024) (in Ukrainian)

5. Holova DART Oleskiv: Pislia viiny turizm zminytsia v bud-yakomu vypadku [DART Chairman Oleskiv: After

the war, tourism will change in any case]. Available at: <https://interfax.com.ua/news/interview/826803.html> (accessed 10.06.2024) (in Ukrainian)

6. DART predstavlyo Kontseptsiyu memorializatsii pamiatnykh mist. Kyivshchyna stane pilotnym rehionom [DART presented the Concept of Memorialization of Memorial Places. Kyiv Oblast will become a pilot region]. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dart-predstavilo-konceptsiyu-memorializatsiyi-pamyatnih-misc-kiyvshchina-stane-pilotnim-regionom> (accessed 10.06.2024) (in Ukrainian)

7. Na zakhodi Ukrainy – hastroturyzm, v tsentri – honcharstvo ta novi idei [In the west of Ukraine – gastrotourism, in the center – pottery and new ideas]. Available at: <https://wz.lviv.ua/news/512881-na-zakhodi-ukraini-hastro-turyzm-v-tsentri-honcharstvo-ta-novi-idei> (accessed 10.06.2024) (in Ukrainian)

8. Natsionalna turystychna orhanizatsiia Ukrainy (NTOU) [National Tourism Organization of Ukraine (NTOU)]. Available at: <https://nto.ua> (in Ukrainian)

9. Skilky ukrainsiv podorozhuie krainou pid chas viiny? [How many Ukrainians travel around the country during the war?]. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/skilki-ukrayinciv-podorozhuie-krainoyu-pid-chas-viyni> (accessed 10.06.2024) (in Ukrainian)

10. Turizm – odyń iz naipotuzhnishykh vydiv zbroi v arsenalı myru – prezident i SEO WTTC Dzhulii Simpson [Tourism is one of the most powerful weapons in the arsenal of peace – WTTC President and CEO Julia Simpson]. Available at: <https://interfax.com.ua/news/interview/988894.html> (accessed 12.06.2024) (in Ukrainian)

11. Turystychnyi barometr Ukrainy 2021–2022 [Tourist barometer of Ukraine 2021–2022]. Available at: <https://nto.ua/assets/files/ntou-statistics-barometer-2021-2022.pdf> (accessed 27.06.2024) (in Ukrainian)

12. У 2023 році податкові надходження від туристичної галузі України вийшли на довоєнний рівень [In 2023, tax revenues from the tourism industry of Ukraine reached the pre-war level]. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2023-roci-podatkov-i-nadhodzhennya-vid-turistichnoyi-galuzi-ukrayini-viyshli-na-dovoiennyi-riven> (accessed 12.06.2024) (in Ukrainian)

13. Statista – The Statistics Portal. Available at: <https://www.statista.com/> (accessed 12.06.2024)

14. Travel & Tourism Competitiveness Report 2019: Travel and Tourism at Tipping Point. Available at: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf (accessed 12.06.2024)

15. Travel & Tourism Development Index 2021 "Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future" (Insight Report May 2022). Available at: <https://www.weforum.org/publications/travel-and-tourism-development-index-2021/> (accessed 12.06.2024)

16. Tourism Data and Matching Priorities – Ukraine. Available at: <https://www.unwto.org/europe/ukraine> (accessed 12.06.2024)